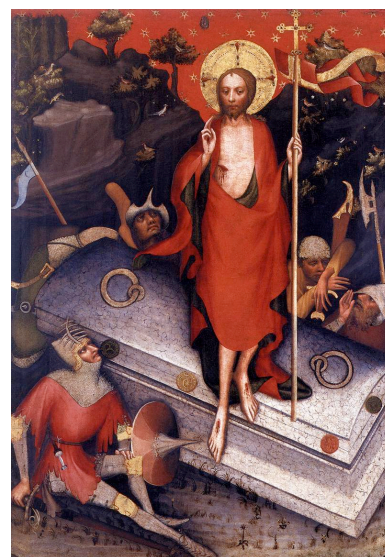

Velikonoce podle ritu římskokatolické církve

Kontext

Křesťanské Velikonoce je potřeba vnímat v kontextu významného židovského svátku pesach („překročení, přeskočení“). Obsahem pesachu je oslava Boha – Zachránce. Židé si připomínají Boží záchranu z egyptského zotročení a slavné vyjití (exodus) z Egypta. Hospodin vysvobodil Izraelity celou řadou mocných zásahů. Na znamení Boží ochrany každá izraelská rodina obětovala Bohu beránka, který byl bez vady a jehož krví potřeli rám dveří svého domu. Izraelité takto byli uchráněni před zkázou, která kolem nich přešla bez povšimnutí. Pro křesťany tento svátek ovšem získal nový smysl. Vyvedením Izraelitů z egyptského otroctví Boží záchranná iniciativa neskončila. Záchrana Izraelitů se stala předobrazem spásy člověka od všeho zotročení, ponížení, zla a smrti. Bůh totiž neopustil člověka, který se od něj odvrátil a upadl tak do područí zla a smrti. V křesťanské reinterpetaci našly všechny starozákonné předobrazy a proroctví o spásě svého naplnění v Ježíši Kristu. On sám zaujímá místo velikonoční oběti a stává se obětovaným beránkem bez vady. On, nevinný, bere na sebe hřích i jeho důsledky: utrpení, nemoci, bolest a smrt. Celkové vyznění křesťanských Velikonoc je ovšem zásadně pozitivní. Ježíš ve smrti nezůstal. Byl vzkříšen. Otevřel tak cestu novou a věčnou, cestu skrze smrt a vzkříšení k definitivnímu „exodu“ – vyjití, „pesachu“ – přejítí z tohoto světa zotročení a smrti do světa Božího.

Datum

Vnitrocírkevní spory o přesný den slavení Velikonoc byly ukončeny roku 325 po Kr. koncilem v Niceji. Ten stanovil, že se Velikonoce mají slavit vždy v neděli po prvním jarním úplňku. Tímto předpisem se časově oddělilo slavení křesťanské velikonoční slavnosti od židovského pesachu, neboť i když podle židovského kalendáře připadne slavnost pesachu na neděli, Velikonoce se slaví až neděli další.

Struktura Velikonoc – příprava

Prvotní církev slavila Velikonoce během jediného dne, resp. jediné noci. Postupně se ovšem slavnost rozčlenila a byly zdůrazněny její tři klíčové aspekty (4. stol. po Kr.): ukřižování, pohřeb a vzkříšení Ježíše Krista. Přípravou na slavnost Velikonoc je období půstu. Popeleční středa je v římskokatolickém liturgickém kalendáři první den postní doby. Následuje čtyřicetidenní půst spolu se šesti nedělemi. Neděle se do postní doby nezapočítávají, poněvadž se za postní dny nepovažují (v neděli Ježíš Kristus vstal z mrtvých, je to tedy důvod k oslavě a týká se to všech nedělí v roce). Z časového hlediska tedy Popeleční středa připadá na 46. den před Velikonoční nedělí. Popeleční středa je dnem přísného postu a připomínkou pomíjivosti pozemského života. Znamenání popelem tzv. Popelec doprovází udělovatel slovy: *Čiňte pokání a věřte evangeliu* nebo *Pamatuj, že jsi prach a v prach se navrátíš*. Katolický křesťan je takto veden, aby zůstal nezávislý na skutečnostech pomíjivých a věnoval pozornost hodnotám trvalým – duchovním. Velikonoční slavnosti

bezprostředně předchází tzv. Svatý týden, který zahrnuje i Velikonoční triduum, trojdenní (Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílá sobota). Židovsko-antická představa, že den začíná již předvečerem, se i nadále uplatňuje v liturgii. Velkopáteční obřady tedy sice začínají ve čtvrtek, nicméně až po západu slunce. Z liturgického hlediska tedy obřady Zeleného čtvrtku už patří k prvnímu dni velikonočního tridua, Velkému pátku.

Ježíšův příběh – stručně

V rámci Velikonoc si křesťané připomínají příběh vydání, ukřižování, smrti a následného vzkříšení Ježíše Krista. Jednotlivé fáze slavnosti odkazují ke konkrétním událostem, které jsou s tímto příběhem spojeny.

Liturgii **Zeleného čtvrtku** určuje především vzpomínka na Ježíšovu poslední večeři a při ní ustanovenou eucharistii, ale i při ní konaný obřad mytí nohou, symbol Ježíšovy služební lásky. Popis těchto událostí je možné nalézt ve všech synoptických evangeliích (Mt 26,17–30, Mk 14,12–26, L 22,7–39) i v Janově evangeliu (J 13,1–17,26). V rámci Ježíšova příběhu tato událost nastává během týdne po Ježíšově triumfálním vjezdu do Jeruzaléma. Během tohoto společného jídla Ježíš svým následovníkům odhalí skutečnost, že bude zrazen Jidášem a zapřen Petrem. Způsob, jakým se Ježíš dělí s následovníky o víno a chléb, zakládá v některých křesťanských tradicích rituál eucharistie – chléb a víno je rituálně proměněné v tělo a krev Kristovu, které pak celé společenství sdílí.

Velký pátek se jako den Kristovy smrti odjakživa nazývá dnem smutku a účastného postu. Trvá po všechny dny Kristovy smrti a jeho spočinutí v hrobě. Tento smuteční půst zakořenil ve vědomí staré církve tak hluboko, že se někdy přenášel dokonce na všechny pátky a soboty roku. Přitom se jednalo o „úplný půst“, při němž se nesmí požit ani trochu jídla, ani pítí. Podle evangelií byl Ježíš zatčen v Getsemanské zahradě. Jidáš polibkem Ježíše identifikoval a za svou zradu obdržel třicet stříbrných (Mt 26,14–16). Ježíš byl následně předveden před nejvyššího kněze Kaifáše a kněžskou radu *sanhedrin* (J 18,1–24), kde byl vyslýchán a za rouhačství odsouzen k smrti (Mt 26,57–66). Rozsudek ovšem mohl být vykonán pouze se souhlasem římského správce Pontia Piláta. Ten nechtěl mít s jeho smrtí nic společného a poslal ho proto za správcem Galileje, králem Herodem. Ten ho opět poslal zpět za Pilátem. Aby upokojil dav, nechal Pilát Ježíše zbičovat. To ovšem davu nestačilo a Pilát proto vydal Ježíše k ukřižování, které se odehrálo na vrchu Golgota (lebka) (J 19,17–22). Ježíš visel na kříži šest hodin, přičemž od poledne do třetí hodiny odpolední zahalila celou zemi temnota (Mt 27,45; Mk 15,13; L 23,44). Ježíš následně s výkřikem skonal. Následovalo zemětřesení, otevíraly se hroby a opona v jeruzalémském chrámu se roztrhla vedví. Tato událost je tradičně interpretována tak, že díky Kristově oběti je otevřena a zpřístupněna cesta k Bohu všem věřícím bez rozdílu a bez prostředníka skrze chrámový kult. Josef Arimatejský následně šel za Pilátem s prosbou o dovolení pohřbít Ježíšovo tělo, což mu bylo dovoleno (L 23,50–52). Ježíš byl namazán mastmi a v pohřebním rubáši uložen do hrobu, který byl zatarasen mohutným kamenem.

Bílá sobota jako den Kristova spočinutí v hrobě neměla ve staré církvi vlastní liturgii. Církev během ní setrvává na modlitbách u Kristova hrobu a uvažuje o jeho umučení a smrti. Oltářní stůl je obnažen a neslaví se mše svatá. Je to den přísného smutečního postu. Smutek se přeměňuje v radost teprve při slavení křtu a eucharistie po půlnoci, resp. po západu slunce, který značí **počátek neděle a velikonoční liturgie**. Z hlediska Ježíšova příběhu se k hrobce v neděli s rozbřeskem dostaví žena/y z Ježíšovy skupiny, které naleznou kámen odvalený a hrobku prázdnou. Následně se zjeví anděl, který informuje o Ježíšově zmrtvýchvstání a vybízí, aby běžely do Galileje. Ježíšovo zmrtvýchvstání je vrcholem velikonočních oslav. Následujících čtyřicet dnů po těchto událostech se Ježíš zjevuje svým učedníkům a dalším lidem, než vstoupí na nebesa (Mk 16,1–20).

Liturgické provedení Ježíšova příběhu během Velikonoc

1) Večerní slavnost na Zelený čtvrtek¹ (Památka večere Páně)

Liturgie má začít po západu slunce. *Vstupní verš* (Ga 6,14) zvěstuje téma celého velikonočního tridua: „Naší jedinou chloubou je kříž našeho Pána Ježíše Krista: v něm je naše naděje, život a vzkříšení, skrze něj jsme spaseni a vysvobozeni.“ Utrpením ukřižování už probleskuje radost a jásot zmrtevýchvstání a vykoupení. Ke *Gloria* zvoní zvony. Poté se až do velikonoční noci odmlčí („odlétají do Říma“). Amalar z Mét (9. stol.) to vykládá jako výraz pokory napodobením Kristova ponížení. Zvony jsou místo toho nahrazeny dřevěnými nástroji (řehačkami a klapačkami). Někde dochází i ke zmlknutí varhan. Občas se mluví o „postu uší“ (podobně jako zahalení všech obrazů v kostele během postního období před velikonoce je „postem očí“).

Starozákonní čtení (Ex 12,1–8,11–14): hovoří o zabití a jedení velikonočního beránka, jehož krev se na veřejích a nadpražích domovních dveří stala znamením záchrany Izraele.

Žalm (116): děkuje za záchranu Izraele. Skrze refrén: „Kalich požehnání je společenství krve Kristovy“ (srv. 1K 10,16) zaměřuje díky na „kalich spásy“, na naplnění starozákonního předobrazu beránka, který je zabit a snímá hříchy světa. (srov. J 1,29).

Druhé čtení navazuje na tuto myšlenku tím, že přináší zprávu o ustavení eucharistie podle 1K 11,23–26. Zpěv před evangeliem přivádí k evangeliu o umývání nohou a přitom zvěstuje nové přikázání: „Milujte se navzájem, jako já jsem miloval vás.“ (J 13,34) Tato biblická perikopa z J 13,1–15 poukazuje na Ježíšův nejvnitřnější postoj: nechce vládnout, nýbrž sloužit. Umývání nohou učedníkům, jinak úkol otroků vůči hostům domu, se stává jasným předznamenáním toho, že Ježíšova láska k lidem nemá hranic, až k vydanosti ve

smrti kříže. Obřad, který se během mše provádí, je jednoduchý. Dvanáct vybraných mužů se usadí na vhodném místě. Kněz odloží liturgické roucho, pak nalije každému jednotlivci na nohy vodu a osuší je.

Po závěrečné modlitbě se do svatostánku některého vedlejšího oltáře či postranní kaple přenášejí v slavnostním průvodu předem konsekrované (předposvěcené) dary pro bohoslužbu Velkého pátku, a obnažuje se oltář. V 10. stol. vznikl zejména v Anglii zvyk zahalit kříž či z něho sňatý korpus po velkopátečním uctívání kříže do plátna a položit jej do symbolického hrobu. K tomuto „svatému hrobu“ se později pojilo i napodobivé znázornění události zmrtevýchvstání, takzvané velikonoční hry.

2) Liturgie Velkého pátku (Památka umučení Páně)

Podoba velkopáteční bohoslužby se často velice radikálně měnila v průběhu staletí. Níže popisovaná verze odpovídá novému misálu z roku 1970 (české vydání z roku 1983). Neslaví se už v černém, nýbrž v červeném liturgickém rouchu. Je to barva mučedníků, majících v Kristu před očima svůj praobraz a vzor a vidících v jeho poslušnosti k smrti pramen své vlastní vydanosti a svého triumfu.

¹ Český název Zelený čtvrtek je z německého Gründonnerstag, jen lidovou etymologií spojeného se zelenou barvou, neboť se odvozuje ze středohornoněmeckého slovesa, ještě dodnes živého ve slovech *grienen* či *greinen* („plakat“). Církevní společenství v tento den kdysi znovu přijímalo věřící odsouzené k církevnímu pokání (kající/„plačící“).

Bohoslužba slova

Liturgie má začínat v odpoledních hodinách před západem slunce. Podle prastaré tradice neslaví církev v tento ani v následující den eucharistickou oběť. Kněz a jeho doprovod se odeberou ke zcela obnaženému oltáři bez kříže, svíce a bez pláten a padnou před oltářem na tvář. Jako první čtení následuje čtvrtá píseň o Božím služebníku podle Iz 52,13–53,12, jež se odjakživa chápala jako líčení Kristova vykupitelského utrpení. Žalm 31 není jen výrazem nářku, nýbrž i důvěry ve „věrného Boha“. Druhé čtení je chvalozpěvem na „vyvýšeného velekněze“, jenž „se všem, kteří ho poslouchají, stal původcem věčné spásy“ (Žd 4,14–16; 5,7–9). Druhý mezizpěv obsahuje jako přechod k evangeliu klasické místo o Kristově velikonočním tajemství z F 2,8n, v němž se mluví nejen o Ježíšově poslušnosti k smrti, nýbrž i o jeho vyvýšení. Navazují pašije² podle Jana (18,1–19,42). Je-li přítomen jáhen, čte pašije on, jinak kněz. Pašije mohou při rozdělených rolích číst i laici, ale role Krista má přitom zůstat podle možnosti zachována knězi, neboť on v liturgii platí za představitele Kristova. Po pašijích následuje podle možnosti krátké kázání. Následují Velké přímluvy. Jedná se o deset prosebných modliteb za svatou církev, za papeže, za všechny stavy církve, za katechumeny, za jednotu křesťanů, za Židy, za ty, kdo věří v Boha ale nevěří v Krista, za ty, kdo nevěří v Boha, za ty, kdo vládnou, za ty, kdo trpí.

Uctívání kříže

Věřícím se kříž nejprve slavnostně ukáže (pozdvihnutí). Kněz se se svým doprovodem odebere ke vchodu kostela, přijme tam nezahalený kříž a nese jej průvodem k oltářnímu prostoru. Cestou se třikrát zastaví a pokaždé zanotuje „Hle, kříž, na kterém umřel Spasitel světa“. Shromáždění odpovídají: „Klaníme se ti, Pane Ježíši Kriste“ a pokleknou k tiché modlitbě. Kříž následně drží dva ministranti a začíná samotné uctívání. K němu přistupuje klérus i věřící a vzdávají mu hold pokleknutím, políbením nebo jiným znamením.

V doprovodných písních již propuká velikonoční radost: „Tvému kříži se klaníme, Pane, a slavíme tvé svaté vzkříšení. Neboť kříž přinesl radost celému světu.“

Svaté přijímání

Po uctívání kříže se oltář pokryje plátnem a položí se na něj misál (liturgická kniha) a korporál.³ Nejsvětější svátost se přinese z místa přechovávání na oltář a kněz jí uctí pokleknutím. Následuje Otčenáš. Po krátké modlitbě pozdvihne kněz hostii a pronáší jako obvykle: „Hle, Beránek Boží, který snímá hříchy světa, smiluj se nad námi“ a přijímá tělo Páně; pak podává také věřícím. Následuje závěrečná modlitba.

² Název pochází z prvního slova při předčítání či zpěvu evangelních pasáží při liturgii (*Passio Domini nostri Iesu Christi secundum...* „Utrpení našeho Pána Ježíše Krista podle...“). Je to vyprávění o utrpení Ježíše Krista, často podáno v dramatické podobě. Existují ovšem i hudební a další zpracování.

³ Bílá lněná látka užívaná během obřadu, pokládají se na ní různé rituální předměty.

3) Slavnost velikonoční noci a velikonoční neděle (Slavnost zmrtvýchvstání Páně)

Tato noční vigilie je uspořádána takto: Po krátké slavnosti velikonoční svíce (první část) věřící skrze bohoslužbu slova uvažují o tom, co Bůh od počátku konal pro svůj lid (druhá část); když se blíží den, jsou spolu s těmi, kdo se znovu narodili ve křtu (třetí část), povoláni k eucharistické hostině, kterou Pán svou smrtí a zmrtvýchvstáním připravil svému lidu, dokud nepřijde (čtvrtá část).

První část: velikonoční svíce (paškál)

Kněz s asistencí vycházejí v bílých rouchách a s velikonoční svící před kostel k rozdělanému ohni, kolem něhož se shromáždí věřící. Kněz požehná oheň a modlí se, aby ve věřících dal Bůh rozhořet touze po nepomíjejícím světle. Kněz následně nějakým nástrojem vyrývá do paškálu kříž a přitom říká: „Kristus včera i dnes, začátek i konec.“ Nad křížem vyryje první, a pod křížem poslední písmeno řecké abecedy a říká: „alfa i omega.“ Se slovy „Kristus je Pán všech věků, on vládne dějinám, jeho je království i moc i sláva po všechny věky věků. Amen“ píše pak jednotlivé číslice tohoto ročního letopočtu mezi ramena kříže. Na jejich konce a do jejich průsečíku zasadí pět kadidlových zrn a uzavře je červeným voskovým hřebem. Přitom kněz říká: „Pro své slavné (1) svaté rány (2) kéž nás chrání (3) a zachrání (4) Kristus Pán ukřižovaný (5).“ Pak kněz paškál rozsvítí a říká: „Ať slavné Kristovo vzkříšení naši tmu v světlo promění.“ Následně je paškál pozdvihnut a zpívá se: „Lumen Christi (světlo Kristovo)“. Všichni odpovídají: „Sláva tobě Pane“. Za paškálem neseným v čele se následně

utvoří průvod jdoucí do kostela. U vchodu se podruhé pozdvihne paškál a zpívá „Světlo Kristovo“. Tento rituální akt symbolicky připomíná údajný Ježíšův výrok z J 8,12: „Já jsem světlo světa; kdo mě následuje, nebude chodit ve tmě, ale bude mít světlo života.“ Vpředu nesený paškál připomíná zároveň ohnivý sloup, v němž Hospodin postupoval nocí před Izraelem vycházejícím z otroctví a ukazoval mu cestu ke svobodě. Od paškálu si pak rozsvítí své svíčky všichni přítomní. Před oltářem se paškál pozdvihne potřetí a opět se zpívá: „Světlo Kristovo“. Nato se rozsvítí všechna světla v kostele. Paškál se postaví na svícen a okouří. Následuje slavnostní velikonoční chvalozpěv, nazývaný též podle incipitu „Exsultet“. Původ tohoto zpěvu je možné datovat do 4. stol po Kr. Začíná výzvou k jásavé radosti, adresovanou zástupům andělů, zemi, zalité „tak oslnivou září“, a „matce církvi“. Následně oslavuje Kristův výkupný čin a opěvuje velikou noc Kristova zmrtvýchvstání: „Ó jak nedocenitelný to projev otcovské lásky... Ó vpravdě nezbytný hřích Adamův... Ó šťastná vina... Ó vskutku blažená noc...“ Nakonec se hymnus obrací k paškálu jako symbolu neviditelného Pána, „který se vrátil z říše zemřelých a jasně zazářil lidskému rodu.“ Tento Exsultet je jedním z vrcholů velikonočních obřadů.

Druhá část: bohoslužba slova

Čte se celkem devatero biblických čtení, z toho dvojice z Nového zákona (epištola a evangelium). Starozákonní čtení musí být minimálně také dvě, vždy musí být pasáž o přechodu Rudým mořem jako předobraz velikonočního tajemství. Po každém čtení následuje žalm a modlitba. Na konci se rozžezhnou oltářní svíce a kněz zanotuje Gloria (Sláva na výsostech bohu) a začnou vyzvánět zvony. Následuje modlitba, epištola z Ř 6,3–11, v níž se mluví o osudovém a životním společenství s Kristem silou křtu. Následně všichni povstanou a poprvé od počátku postní doby zazní Aleluja. Dříve zaznělo celkem třikrát, vždy o tón výše. Následuje žalm a evangelium a homilie (kázání). Pokračuje se křestní bohoslužbou.

Třetí část: bohoslužba křestní

Bílá sobota byla v církvi vždy oblíbeným křestním dnem. Katechumeni se vyvolají a představí obci. Zpívá se zkrácená litanie ke všem svatým, do níž lze vložit jména patronů kostela a křestní jména patronů katechumenů. Při následujícím svěcení křestní vody ponoří kněz paškál jednou nebo třikrát do křestní vody a říká přitom: „Ať skrze tvého Syna sestoupí do tohoto křestního pramene síla Ducha svatého.“ Následuje zřeknutí se Satana a křestní vyznání víry, po němž je udělen křest. Následně se koná obnova křestního slibu (a zřeknutí se zlého ducha) i u zbytku kongregace. Věřící odpovídají na příslušné knězovy otázky „Zříkám“ (nebo „Ano“) a „Věřím“. Následuje pokropení věřících svěcenou vodou, což je připomínkou křtu.

Čtvrtá část: bohoslužba eucharistická

Víno a chléb nesou novokřtenci, po jejich proměně na krev a tělo Kristovo následuje slavnostní trojčlenné požehnání. Propouštěcí formule je obohacena o dvojí aleluja, čímž je velikonoční liturgie uzavřena.

Text je souborem citací anebo upravených pasáží z následujících zdrojů: *Český misál*. Praha: Česká liturgická komise, 1983; Adolf Adam, *Liturgický rok*, Praha: Vyšehrad, 1994, str. 62–86; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/176858/Easter>; <http://velikonoce.vira.cz/clanky/Proc-se-slavi-Velikonoce.html>.